

DIN PSIXOLOGIYASINING ZAMONAVIY FANLAR TIZIMIDAGI TUTGAN O'RNI

Mambetiyarova Venera Reyimbaevna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universitetining Pedagogika psixologiya kafedrası
o'qituvchisi.

Oralbaeva Aytbike Amangeldi qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universitetining Pedagogika psixologiya kafedrası Amaliy
psixologiya yo'nalishi student.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14306164>

Annotatsiya. Ushbu maqolada din psixologiyasining predmet sohasini aniqlashda mavjud yondashuvlarni tahlil qilish asosida din psixologiyasining zamonaviy fanlar tizimidagi o'rni masalasini hal qilish variantini taklif qilishga harakat qilinadi.

Kalit so'zlar. Din, psixologiya, din tuyg'usi, e'tiqod, dinshunoslik.

THE PLACE OF THE PSYCHOLOGY OF RELIGION IN THE SYSTEM OF MODERN SCIENCES

Abstract. In this article, based on the analysis of existing approaches to defining the subject area of the psychology of religion, an attempt is made to propose a solution to the question of the place of the psychology of religion in the system of modern sciences.

Key words. Religion, psychology, religious feeling, faith, religious studies.

МЕСТО ПСИХОЛОГИИ РЕЛИГИИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННЫХ НАУК

Аннотация. В данной статье на основе анализа существующих подходов к определению предметной области психологии религии предпринята попытка предложить решение вопроса о месте психологии религии в системе современных наук.

Ключевые слова. Религия, психология, религиозное чувство, вера, религиоведение.

Din psixologiyasi, dinning insonlar ustida psixologik, ma'naviy va ruhiy ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan ilimiy soha hisoblanadi. Bu sohaga kiradigan mavzular orasida dinning insonlarda o'zgartiradigan davr, g'oyalar, qarashlar, manfaatlar va ehtiyojlar, o'z-o'zini taraqqiyotga olib kelish, stress va qo'rquvlar bilan bog'liq qurbonliklarga qarshi qo'llanilishi va boshqalar kabi masalalar kiritiladi. Din psixologiyasining asosiy maqsadi, dinning insonlar hayotida o'ziga tegishli bo'lgan psixologik jarayonlarni tushuntirish, shunday qilib, insonlarda ma'naviy va ruhiy tiklanishlarni oshirishga yordam berishdir. Bu sohada olimlar, psixologlar, dini o'qituvchilar va tadqiqotchilar ishlab chiqqan bir nechta nazariy va amaliy usullar mavjud.

Albatta, bu soha faoliyatlarini amalga oshirishda ushbu usullar katta ahamiyat kasb etadi.

Shuni ham takidlab o'tish joizki, davlatimiz tomonidan olib borilayotgan siyosat ham din psixologiyasining rivojlanishiga, o'z faoliyatlarini mustaqil amalga oshirishiga imkon bermoqda.

Chunki din sohasi juda katta mas'uliyat talab etuvchi sohalardan biridir. Jamiyatimiz a'zolarining diniy bilimlarini, g'oyalarini, maqsadlarini, ehtiyojlarini va diniy qarashlarini, shuningdek dinga bo'lgan munosabatlarini kuzatish, o'rganish ijtimoiy psixologiya sohasining asosiy vazifalaridan biridir.

Barchamizga ma'lum, chunki hozirda har qanday diniy tahdidlar, muqaddas dinimizni niqob sifatida foydalanib o'zlarining g'arazli niyatlarini amalga oshirish maqsadida bo'lgan diniy ekstremistlar, terroristlar va shuningdek boshqa har xil guruhlar hozirga globallashuv davrimizda

jamiyatimizga katta xavf solmoqda. Xususan, davlatimiz rahbari tomonidan qabul qilinayotgan farmon va qarorlar yuqorida ta'kidlangan xavflarni oldini olish yoki ularni o'z vaqtida bartaraf etish, shuningdek insonlarga ishonchli diniy ta'lim berish mexanizimini yaratish, aholining vijdon erkinligini yanada mustahkamlashga qaratilgandir. Ushbu masala yuzasidan Toshkent shahrida bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda davlatimiz rahbari qatnashdi va nutq so'zladi. Muhtaram prezidentimiz o'z nutqida "Biz ko'p joylarda jaholatga qarshi ma'rifat tashabbusi bilan chiqyapmiz. Muqaddas islom dinini niqob qilib boshqa ko'chalarga kirib ketayogan johil kimsalar bir narsani tushunmaydi yoki tushunishni istamaydi.

Ya'ni, islom faqat nurli hayotga, ilm-ma'rifatga, yaxshilikka undaydi. Hech qachon xunrezlik, qotillik, zo'ravonlikka chaqirmaydi. Ana shu haqiqatni tan olmasdan, soxta g'oyalarga aldanib, zararli oqimlarga kirish, terrorchi bo'lish – bu O'zbekiston xalqiga mutlaqo to'g'ri kelmaydi", - deya ta'kidladilar. Shu kabi sa'y harakatlar natijasida, diniy masjidlar soni 2042 nafarga yetgan bo'lsa, yurtdoshlarimiz orasidan muqaddas haj safarini amalga oshiruvchilar soni yiliga 7200 nafarni tashkil etmoqda. Shuningdek, bugungi kunga kelib, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Abu Muin Nasafiy, Najmiddin Kubro, Mahmud Zamaxshariy, Bahouddin Naqshband, Xo'ja Ahror Valiy kabi aziz-avliyolarimiz, Muhammad Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Ali Qushchi, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur singari alloma va mutaffakirlar, Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzahhib kabi musavvirlarning nomlari, obro'-etiborlari va bebaho meroslari yana tiklandi.

Din psixologiyasi, zamonaviy psixologiya bilan birgalikda shakllangan va uning bir tarmog'i holiga aylangan. Din psixologiyasi, avvalo insonga oid bo'lgan diniy hayotning turli jihatlarini psixologik jihatdan o'rganadi. Ya'ni din psixologiyasi dinning psixologik jihatini, shaxsning diniy tajribasini va bu tajribaning turli ko'rinishlarini bayon qilishga harakat qiladi.

Natijada u dinning inson ruhidagi asosiy xususiyatlari xatti-harakatlarga bo'lgan ta'siri to'g'risida atroflicha to'xtaladi. Ruh-jasad aloqasi bilan atrof madaniyat ta'sirlarining barchasini ichida o'rganuvchi diniy e'tiqod, shaxslarning ichki olamidagi turli rivojlanishlarni ko'rsatib beradi.

Shu sababli din psixologiyasi diniy tajribadan boshlagan holda inson turlarini atroflicha o'rganib, xos tipologiyalarni kashf qiladi. Kishining diniy his, tushuncha va yashash tarzi din psixologiyasining asosiy mavzusidir. U shaxsda din tuyg'usi va hissining qanday qilib kelib chiqqanligi va shakllanishini, ihtido (hidoyat topish) yoki inkor hodisalarini, dindan kelib chiqqan ruhiy keskinlik va shubhalarni tadqiq qiladi. Din psixologiyasi umumiy psixologiyaning barcha metodlaridan foydalangan holda o'ziga taalluqli bo'lgan mavzularni muhokama qiladi. Bu ilm turi, dindorlikning shaxs ruhiyatidagi siljish va ta'sir jarayonining tadqiq qilinishida umumpsixologiyadagi tamal asoslar, berilgan ma'lumotlarga (raqamlar)ga qarab anketalar, testlar va kuzatuvlardan foydalanadi.

Din psixologiyasi, insonlar o'rtasidagi munosabatlarda dindorlik, diniy amaliyotlar, ibodat, duolar, tasavvufiy amaliyotlar, diniy o'qishlar va boshqalar kabi mavzularni o'rganishni o'z ichiga oladi. Bu sohada amaliyotlarga moslashtirilgan psixologik texnikalar, o'z-o'zini taraqqiyotga olib kelish, ma'naviy ruhni kuchaytirish va mavzular bilan bog'liq boshqa masalalar o'rganiladi.

Din psixologiyasi insonlarda ruhiyotiy va ma'naviy qismlarning taraqqiyoti, shaxsiy tashkilot, stress va qo'rqulardan qutulish, manfaatli g'oyalarni oshirish, insonning maqsad va manzillarini aniqlash, zarur qarorlar qabul qilish, o'z-o'zini anglash va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Bundan tashqari, din psixologiyasi o'zining mustaqil tadqiqotlari va qo'llanmalari bilan ham ajralib turadi. Bu sohaga qaranganda, har bir dindorlik turi va madhhabiga oid psixologik masalalar va hal qilish shakllari mavjud bo'lishi mumkin. Masalan, islom, xristianlik, yahudilik va boshqa dinlarning psixologik terapiya, ruhiy terapiya va qo'llanmalari mavjud.

Umuman olganda, din psixologiyasi insonlarda ma'naviy va ruhiy tiklanishlarni o'zgartirishda dindorlikning ahamiyatini o'rganishga yordam beradi. Bu soha o'ziga xosdir va psixologiyaga oid umumiy qoidalar va prinsiplar bilan birgalikda dinning insonlarga ta'siri va uning psixologik foydalari va nofavlarini o'rganishga erishadi.

Din psixologiyasi diniy urf-odatlarining xilma-xil mazmuniga, shuningdek, dindor va dinsiz shaxslarga psixologik usullar va talqin asoslarini qo'llashdan iborat. Tabiiy-ilmiy va insoniy-ilmiy yondashuvlar o'rtasidagi klassik farqga ko'ra turli xil usullar va shakllarni umumlashtirish mumkin. Birinchi klaster o'rganilayotgan ob'ektlar orasidagi sabab-oqibat aloqalari haqidagi farazlarni tekshirish uchun ob'ektiv, miqdoriy va afzalroq eksperimental protseduralarni tashkil etadi. Bundan farqli o'laroq, insoniy-ilmiy yondashuv sifat, fenomenologik va sharhlovchi usullardan foydalangan holda inson tajribasi dunyosiga kiradi. Ushbu yondashuv tushunishga intilayotgan hodisalar o'rtasidagi sababiy bog'lanishni emas, balki mazmunli aloqalarni aniqlashga qaratilgan.

Din psixologlari asosan tizimli tavsif, xususan, diniy mazmun, munosabat, tajriba va ifodalar, turli xil ta'sirlarni hisobga olgan holda insoniyat tarixida ham, individual hayotda ham dinning kelib chiqishini tushuntirish, diniy munosabat va xulq-atvorning shaxs va umuman jamiyat uchun oqibatlarini aniqlash kabi bir qator loyihani amalga oshiradilar.

Din murakkab, ko'p darajali hodisa bo'lib, uni o'rganish va talqin qilish bir qator fanlar tomonidan amalga oshiriladi. Din diniy shaxsning ichki hayotining ajralmas qismi sifatida alohida sohaning - din psixologiyasining diqqat markazidir. Diniy hodisalarni psixologik tahlil qilmasdan, dinning ilmiy g'oyasi to'liq bo'lmaydi, chunki dinning tashuvchilari (va yaratuvchilari, agar biz ilmiy pozitsiyalarda tursak) odamlardir, ya'ni din psixikada mavjud va uning qonunlariga muvofiq ishlaydi. Shu bilan birga, o'rganilayotgan hodisaning murakkabligi, shu jumladan din psixologiyasining uslubiy apparati ta'rifining noaniqligida namoyon bo'ladi.

Din psixologiyasining fanlar tizimidagi o'rni masalasi katta nazariy ahamiyatga ega, chunki ko'p hollarda tadqiqot mualliflari (yoki hatto darsliklar) din psixologiyasining ob'ekti va predmetini beparvolik bilan shakllantirib, vaziyatni yanada murakkablashtiradilar. Din psixologiyasi sohasidagi jiddiy ishlarining tahlili shuni ko'rsatadiki, uning fan tizimidagi o'rni masalasi ko'plab tadqiqotchilar uchun muhim yoki hech bo'lmaganda muammoli emas. Darhaqiqat, ko'plab mualliflar din psixologiyasini o'zlari aniqlagan fanning bir sohasi deb bilishadi. Natijada, din psixologiyasining ob'ekti va predmetini aniqlashning kamida ikkita varianti paydo bo'ladi, ular nafaqat bir-biriga mos kelmaydi, balki tadqiqotchilar tomonidan kamdan-kam hollarda tan olinadi.

Birinchi variant doirasida din psixologiyasi psixologik intizom deb hisoblanadi va "Din psixologiyasining mavzusini diniy bo'lmagan odamlardan ajratib turadigan va ularning xatti-harakatlarida amalga oshiriladigan diniy shaxslarning psixologik xususiyatlarini o'rganish" deb ta'riflash mumkin.

Agar din psixologiyasi psixologiyaning bir tarmog'i bo'lsa, unda uning ob'ekti psixika (inson) bo'lib, din faqat aqliy hodisalarning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Diniy mazmunga ega bo'lgan aqliy hodisalarni psixologik o'rganishning o'ziga xos xususiyati U. Jeyms tomonidan ham ifodalangan: psixolog uchun diniy ruhiy hayotning ko'plab mazmunlaridan biridir. K. G. Yung o'zining tadqiqot pozitsiyasini belgilab, shuningdek, psixikaning mazmuni nima ekanligi haqidagi savol uni ko'rib chiqish maydoniga kiritilmaganligini bir necha bor ta'kidlagan. U psixolog sifatida aynan shu bilan bog'liq bo'lgan tajribaga qiziqadi va uning haqiqati shubha ostiga olinmaydi. T. Flurnois tomonidan paydo bo'lgan din psixologiyasining uslubiy printsiplari sifatida tuzilgan transsendentsiyani istisno qilish printsiplari esga olish kerak: din psixologiyasi diniy g'oyalarning qiymati to'g'risida hukm chiqarishdan, shuningdek Transandantal ob'ektlarning mavjudligini inkor etish yoki tasdiqlashdan bosh tortishi kerak, chunki bu masala psixologning vakolatidan tashqarida. Psixologiya aqliy jarayonlar, xususiyatlar va holatlar haqidagi fan sifatida ushbu hodisalarning mazmunini o'rganmaydi, garchi vaqti-vaqti bilan hodisaning mazmuni uning sifati va xususiyatlariga ta'sir qiladimi degan savol tug'iladi. Masalan, o'lim qo'rquvi va do'zax qo'rquvi psixologik hodisalar qanday bir xil yoki farq qiladi? Insonga bo'lgan muhabbat va Xudoga bo'lgan muhabbat bir xil ruhiy hodisalarni? Hozirgi vaqtda psixologiya nuqtai nazaridan javob aniq. Ammo imonlilar nuqtai nazaridan ular tubdan farq qiladigan hodisalardir. Bu din psixologiyasining fanlar tizimidagi o'rnini aniqlash bo'yicha so'rovning amaliy misollaridan biri bo'lib, uning echimi ushbu bilim sohasi manfaatlariga kiritilgan hodisalarni tushunish usulini ham aniqlashga imkon beradi.

Din psixologiyasini aniqlashning ikkinchi tubdan boshqacha varianti dinshunoslik va falsafiy lug'atlarga oid ko'plab darsliklarda uchraydi. Bunday holda, din psixologiyasi, masalan, XIX asr oxirida paydo bo'lgan, psixologiyani diniy hodisalarni o'rganish usuli sifatida ishlatadigan dinshunoslik yo'nalishi sifatida belgilanadi. Din psixologiyasining predmeti diniy tuyg'ular, ularning sabablari, paydo bo'lishi va rivojlanishi, diniy ongning o'ziga xos xususiyatlari. Yablokov I. N. din psixologiyasining predmeti sifatida diniy hodisalarning paydo bo'lishi, rivojlanishi va faoliyatining psixologik qonuniyatlarini, ushbu hodisalarning mazmuni, tuzilishi, yo'nalishini, ularning diniy kompleksdagi o'rnini va rolini va shaxs, guruh, jamiyat hayotining diniy bo'lmagan sohalariga ta'sirini dinshunoslik bo'limi sifatida belgilaydi. Bunday holda, din psixologiyasining ob'ekti din bo'lib, psixologik nazariyalar faqat diniy hodisalarning psixologik asoslarini tushuntirish va tushunish uchun jalb qilinadi yoki psixologiya din va e'tiqodlarni o'rganish usuli sifatida qimmatli bo'ladi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, din psixologiyasining fanlar tizimidagi o'rnini haqidagi savol ikkita mustaqil echimga ega: din psixologiyasini psixologiya sohasi yoki dinshunoslik sohasi deb hisoblash mumkin. Bu holda tub farq, birinchi navbatda, tadqiqot ob'ektini tushunishdagi farq bilan bog'liq: psixologiya psixikani (odamni), dinshunoslik esa dinni o'rganadi.

Bunday hollarda tadqiqot predmetini shakllantirish o'ziga xos o'zgarishlarga ega bo'lishi mumkin, ammo ob'ekt va aslida mutaxassis asosan o'rganayotgan narsa ma'lum bir tekislikda qoladi: dinshunosning ma'lumotlari birinchi navbatda e'tiqodni tavsiflaydi va psixologning ma'lumotlari - ushbu ta'limotning tashuvchisi.

Amaliy nuqtai nazardan, diniy mazmundagi psixologik hodisalarni yoki diniy hodisalarning psixologik omillarini o'rganadigan mutaxassislar ularning faoliyati qurilgan uslubiy asoslarni aniq tushunishlari muhimdir.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. "Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelejagi farovon bo'ladi" - Toshkent.; Uzbekiston nashriyoti. 2019 yil
2. G'oziyev.E.G F. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent., 2020.
3. Karimova.V.M. Sotsiyal psixologiya— Toshkent., 2022
4. V.M. Z.T.Nishanova, X.M.Alimov "Etnopsixologiya va din psixologiyasi" – Toshkent-2020.
5. Elektronnaya biblioteka, <http://www.koob.ru>
6. "Психология на русском языке": <http://www.psvchology.ru/Library>
7. "Мир психологии": <http://psvchology.net.ru/articles> www.pedagog.uz.